

УДК 631.171:5(091)

Розвиток наукового забезпечення галузі механізації і електрифікації сільського господарства Української РСР у 60-х роках ХХ століття

Software development research of the mechanization and electrification of the agriculture of Ukrainian SSR in 60-ies XX century

Алла Білоцерківська ¹

Alla Bilotserkivska

¹ Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН, Київ, Україна
belocerkovskaia@ukr.net

Ключові слова:

механізація, електрифікація, сільське господарство, Міністерство сільського господарства, Український науково-дослідний інститут механізації та електрифікації сільського господарства.

Key words:

mechanization, electrification, agriculture, Ministry of Agriculture, Ukrainian Research Institute of Mechanization and Electrification of Agriculture.

Анотація: Головним завданням даного дослідження є відтворення історії розвитку галузі механізації та електрифікації, а також її наукового забезпечення в Українській РСР у 60-х рр. ХХ ст. У статті розглянуто урядові рішення щодо розвитку вищезгаданої галузі у досліджуваний період. З'ясовано, що питаннями наукового забезпечення галузі механізації та електрифікації сільського господарства в 60-х рр. ХХ ст. в УРСР, в основному, займався Український науково-дослідний інститут механізації та електрифікації сільського господарства (Київська обл.) та підвідомчі йому дослідні станції. Інститут входив до мережі науково-дослідних установ Міністерства сільського господарства (МСГ) УРСР і підпорядковувався безпосередньо Управлінню науки, пропаганди і впровадження передового досвіду (з 1965 р. – Головному управлінню сільськогосподарської науки). У статті розкрито історію створення, діяльність, основні здобутки Інституту.

Abstract— The main objective of this study is to recreate the history of the mechanization and electrification, as well as its scientific support in the Ukrainian SSR in the 60-ies XX century. In the article reviewed the government decisions regarding the development of these industries in the study period. It was found that issues of scientific support of the mechanization and electrification of agriculture in the 60-ies XX century in the USSR, mainly engaged Ukrainian Scientific Research Institute of Mechanization and Electrification of Agriculture (Kyiv region) and subordinate research stations. The Institute was part of a network of research institutions of the Ministry of Agriculture of the UkrSSR. It was directly subordinate to the Office of Science, propaganda and implementation of best practice (from 1965 – the Main Department of Agricultural Science). In this article the history of creation, the activities, the main achievements of the Institute had been described.

Постановка задачі та її актуальність. Важливим фактором удосконалення спеціалізації сільськогосподарського виробництва є розвиток його механізації та електрифікації, який сприяє створенню високомеханізованих і електрифікованих підприємств, ферм і комплексів. Нині в Україні науковим забезпеченням галузі механізації та електрифікації сільського господарства займається Відділення землеробства, меліорації та механізації Національної академії аграрних наук України (НААН), до напрямів роботи якого входять: здійснення фундаментальних наукових досліджень, організація, проведення і координація прикладних наукових досліджень у вищезазначеній галузі, а саме з розробки систем машин і технологій, технологічних комплексів; нових технічних засобів механізації, електрифікації та автоматизації процесів у рослинництві і тваринництві; систем заходів ресурсо- та енергозбереження; забезпечення технічного сервісу; використання технічного потенціалу сільськогосподарського виробництва.

Безпосередньо науково-практичні розробки даних напрямів здійснює Національний науковий центр «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» НААН (сmt Глеваха Васильківського р-ну Київської обл.), який з 1964 р. був провідною установою в УРСР і разом з Центральним науково-дослідним інститутом механізації та електрифікації Південної зони СРСР, відділами механізації 10 галузевих інститутів та 20 спеціалізованих станцій на території колишнього Радянського Союзу розробляв проблеми механізації сільського господарства. Українські вчені-механізатори у 60-х рр. ХХ ст. завдяки своїм науковим розробкам здійснили значний внесок у розвиток сільського господарства та технічного виробництва. Головним завданням даного дослідження є відтворення історії розвитку галузі механізації та електрифікації, а також її наукового забезпечення в УРСР в період 60-х рр. ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень з проблеми свідчить про наявність невеликого комплексу наукових робіт, присвячених розвитку наукового забезпечення галузі механізації та електрифікації сільського господарства УРСР в період 60-х рр. ХХ ст. У ході аналізу галузевої

літератури радянського періоду виявлено основну монографічну працю М. П. Барабана, П. М. Василенка, І. А. Ковалю та інших вчених, в якій вперше в радянській історіографії зроблено спробу створити комплексну науково-дослідницьку роботу щодо історії розвитку механізації та електрифікації сільського господарства УРСР [1].

За часи незалежності України сформувалася більш повна історіографічна база, що складається з наукових праць сучасних дослідників історії аграрної науки. Зокрема, щодо розвитку механізації та електрифікації в окремих галузях сільського господарства у досліджуваній період, слід відмітити наукові розвідки О. І. Примак [2], О. М. Сукманюк [3], Н. В. Шейко [4]. З точки зору персоналізації розвитку наукового забезпечення галузі механізації та електрифікації сільського господарства УРСР у 60-х рр. ХХ ст. заслуговують на увагу наукові дослідження О. П. Деркача про академіка П. М. Василенка [5], Н. С. Таргоні про академіка Л. В. Погорілого [6], І. А. Колодки про директора УНДІМЕСГу В. С. Крамарова [7], а також статті Р. В. Бея про діяльність різних науково-дослідних установ в Україні і її окремих регіонах в др. пол. ХХ ст. [8, 9, 10, 11, 12]. Однак, незважаючи на багатоплановість та змістовність узагальнень, у більшості історіографічних праць відображено лише окремі проблеми наукового забезпечення галузі механізації та електрифікації сільського господарства УРСР у 60-х рр. ХХ ст., що стосуються виокремлення досліджень у напрямку персоналізації та окремих галузей.

Виділення невіршених задач. Сьогодні історія розвитку наукового забезпечення галузі механізації та електрифікації сільського господарства УРСР у період 60-х рр. ХХ ст. залишається не повністю комплексно вивченою. Нині в Інституті історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН здійснюються дослідження вітчизняної історії розвитку аграрної науки, в тому числі й в галузі механізації та електрифікації сільського господарства. Так, у 2014 р. було підготовлено спеціальну збірку архівних документів та матеріалів стосовно досліджуваного періоду (60-ті рр. ХХ ст.) [13].

При проведенні дослідження авторкою використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

Виклад матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі дослідження з'ясовано, що на початку 60-х рр. ХХ ст. радянська влада планувала здійснити низку заходів з метою покращення економічного стану країни. Про це йдеться в рішеннях Пленуму ЦК КПРС від 15 лютого 1964 р. Одним із головних завдань постало підняття на вищий рівень сільськогосподарського виробництва: «Головний шлях піднесення сільського господарства і задоволення зростаючих потреб країни в сільськогосподарській продукції – всебічна механізація і послідовна інтенсифікація: досягнення на основі науки і передового досвіду в усіх колгоспах та радгоспах високої культури землеробства і тваринництва, різке підвищення врожайності всіх культур і збільшення виходу продукції з кожного гектара при найменших затратах праці і засобів. На цій основі необхідно досягти безперервного зростання сільськогосподарської продукції відповідно до суспільних потреб. Сільське господарство

наближатиметься до рівня промисловості щодо технічної озброєності і організації виробництва; сільськогосподарська праця перетвориться в різновидність промислової праці; залежність сільського господарства від природної стихії значно зменшиться, а потім і зведеться до мінімуму» [14].

Вести господарство інтенсивно в той час означало, по-перше, одержувати більше продукції з кожного гектара землі, по-друге, на основі механізації і хімізації підвищувати продуктивність праці, знижувати собівартість продукції, одержувати більше зерна, м'яса, молока та інших продуктів при значно менших затратах праці й засобів на одиницю продукції.

Станом на 60-ті рр. ХХ ст. у країні було проведено значну роботу з оснащення сільськогосподарської галузі технікою. Але разом із тим існували все ще й великі затрати ручної праці. Так, наприклад, спостерігалось відставання у механізації праці на тваринницьких фермах, повільне освоєння виробництва нової техніки, помилки при використанні тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин у колгоспах і радгоспах.

Тому рішення державної влади з питань механізації сільського господарства стосувалися, перш за все, впровадження більш потужних тракторів, широкозахватних і багаторядкових машин; підвищення робочих швидкостей тракторів і сільськогосподарських машин; створення універсальних машин із змінними робочими деталями для застосування на вирощуванні ряду культур.

На нараді працівників сільськогосподарської науки, присвяченій обговоренню рішень березневого пленуму ЦК КПРС про завдання сільськогосподарської науки, діяльність науково-дослідних інститутів і станцій у 1961 р. та тематику наукових досліджень на 1962 р. (11-12 травня 1962 р.), розглядалися також питання механізації. Так, зазначалося, що за останні роки зусилля вчених республіки були спрямовані, зокрема, на вирішення проблем розробки комплексної механізації землеробства і тваринництва [15, арк. 14].

Установи з механізації і електрифікації сільського господарства проводили роботу з удосконалення системи машин та визначення структури машинно-тракторного парку відповідно до природно-кліматичних зон республіки. Український науково-дослідний інститут механізації і електрифікації сільського господарства (УНДІМЕСГ) продовжував роботу над розробкою технологічного процесу для потокового збирання зернових культур з одночасним подрібненням і скиртуванням соломи. Впровадження цього способу дозволяло своєчасно звільнити поле від соломи, зберегти її кормові властивості. При цьому затрати праці на збирання та подрібнення соломи знижувалися в 3-4 рази, а собівартість – на 29 %. Інститут розробив також удосконалений технологічний процес механізованого роздільного збирання гороху. Всесоюзний науково-дослідний інститут цукрових буряків та УНДІМЕСГ спільно розробили механізовані технологічні процеси обробки плантацій цукрових буряків з мінімальними затратами ручної праці.

Разом з тим, на нараді були відмічені деякі недоліки в галузі механізації і електрифікації сільського господарства: 1) повільне вирішення питань механізації збирання цукрових буряків, картоплі, овочів, фруктів, хмелю; 2) проведення в недостатньому обсязі робіт із механізації і електрифікації тваринництва та птахівництва, транспортних і вантажно-

розвантажувальних робіт; 3) повільне проведення робіт з надання допомоги опорно-показовим господарствам 43 районів республіки, в яких впродовж 1962 р. планувалося здійснити комплексну механізацію всіх галузей сільськогосподарського виробництва; 4) слабкі зв'язки науково-дослідних установ з конструкторськими організаціями і заводами тракторного і сільськогосподарського машинобудування; 5) повільне впровадження у виробництво результатів наукових досліджень у галузі механізації і електрифікації сільського господарства; 6) недостатнє вирішення питань комплексної механізації виробничих процесів у сільському господарстві часто у відриві від агротехнічних і зоотехнічних вимог та передової практики; 7) недостатнє проведення досліджень із питань механізації збирання кукурудзи, підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку, механізації трудомістких робіт у тваринництві; 8) недостатня розробка питання застосування електроенергії в сільському господарстві.

Планувалося здійснювати широкі дослідження з розробки теорії розрахунків і конструкцій високопродуктивних зрошувальних систем з механізацією і автоматизацією процесів регулювання водного режиму, з винайдення нових будівельних матеріалів і розробки найбільш раціональних конструкцій гідротехнічних споруджень. На думку вчених, подальше збільшення сільськогосподарського виробництва, підвищення продуктивності праці можливе було лише при комплексній механізації сільськогосподарського виробництва на базі широкого застосування електричної енергії. Наукові установи та навчальні заклади повинні були надати практичну допомогу 43 районам республіки зі здійснення комплексної механізації всіх галузей сільськогосподарського виробництва. Головним шляхом піднесення сільського господарства і задоволення зростаючих потреб країни в сільськогосподарській продукції вважалися його всебічна механізація і послідовна інтенсифікація. Зокрема, за рекомендацією М. С. Хрущова, в план першочергових досліджень мали включатися питання розробки нормативів затрат праці, засобів і коштів на виробництво сільськогосподарської продукції. Такі нормативи слід було встановлювати диференційовано за природними зонами республіки, на основі збільшених технологічних карт, з урахуванням існуючої у більшості господарств механізації, повної механізації та електрифікації окремих процесів і комплексної механізації виробництва.

В середині 60-х рр. ХХ ст. у країні повністю було механізовано збирання зернових та деяких інших культур. У наступні роки планувалося повністю механізувати збирання цукрових буряків, бавовни, картоплі та інших культур.

При цьому з боку Ради народного господарства СРСР, ЦК компартій і РМ союзних республік, Державного комітету автотракторного і сільськогосподарського машинобудування, Всесоюзного об'єднання «Союзсільгосптехніка», раднагоспів економічних районів, заводів і конструкторських бюро з тракторного і сільськогосподарського машинобудування зобов'язувалося посилити роботи зі створення нової техніки для сільського господарства з урахуванням його хімізації, розвитку іригації та меліорації.

Отже, зважаючи на тісний зв'язок науки з виробництвом, рішення владних структур, безперечно, стосувалися також аграрної сфери УРСР, зокрема

діяльності УНДІМЕСГ.

Для успішного виконання завдань із піднесення сільського господарства УРСР, накреслених XXIII з'їздом КПРС і травневим (1966 р.) Пленумом ЦК КПРС, перед МСГ УРСР постала потреба посилення наукових досліджень із сільського господарства, зокрема, питань ефективного використання рекультивованих земель, подальшої інтенсифікації тваринництва в умовах великих спеціалізованих господарств із застосуванням комплексної механізації, вивчення економічної ефективності технічного обслуговування машинно-тракторного парку тощо [13, с. 14].

Загалом, у галузі механізації і електрифікації в країні планувалося проведення таких заходів:

1) подальша розробка основ землеробської механіки та інших розділів технічних наук щодо сільського, лісового і водного господарства;

2) створення більш досконалих технічних засобів і систем машин для комплексної механізації, електрифікації і автоматизації сільськогосподарського виробництва, які б забезпечили переведення його на індустріальну основу;

3) пошук оптимальних способів використання електроенергії в сільському господарстві, розробка технологій виробництва продукції тваринництва і птахівництва та системи машин для комплексної механізації, електрифікації та автоматизації процесів, передбачених цими технологіями;

4) вдосконалення методів використання машинно-тракторного парку та іншого устаткування в сільському, лісовому і водному господарстві;

5) розробка науково обґрунтованих рекомендацій раціонального агрегування тракторів і сільськогосподарських машин;

6) пошук принципово нових рішень механізації виробничих процесів на основі досягнень у галузі електроніки, телемеханіки та інших галузей науки і техніки [16, арк. 66-70].

У процесі дослідження з'ясовано, що питаннями наукового забезпечення галузі механізації та електрифікації сільського господарства в 60-х рр. ХХ ст. в УРСР, в основному, займався УНДІМЕСГ (Київська обл.) та підвідомчі йому дослідні станції: Західна дослідна станція механізації сільського господарства (Львівська обл.); Акимівська дослідна станція механізації сільського господарства (Запорізька обл.); Харківська дослідна станція механізації сільського господарства (Харківська обл.). Інститут входив у той час до мережі науково-дослідних установ Міністерства сільського господарства (МСГ) УРСР і підпорядковувався безпосередньо Управлінню науки, пропаганди і впровадження передового досвіду (з 1965 р. – Головному управлінню сільськогосподарської науки).

Інститут засновано 3 квітня 1930 р. згідно з рішенням РНК УРСР про створення Науково-дослідного інституту механізації та електрифікації сільського господарства в м. Харкові. 1 липня 1930 р. відбулося відкриття УНДІМЕСГ згідно з наказом НКЗС УРСР від 12 липня 1930 р.

1960 р. в діяльності Інституту відзначився деякою реорганізацією. Так, було створено нові структурні відділи: механізації технологічних процесів вирощування кукурудзи, вирощування коренеплодів, вирощування картоплі, механізації технологічних процесів у свинарстві, птахівництві, сільськогосподарського транспорту, автоматизації технологічних процесів, технічного нормування, техніки

безпеки та виробничої гігієни, технічної інформації. Пізніше, в 1964 р., в Інституті створено ще додаткові відділи: механізації внесення добрив і отрутохімікатів, механізації процесів підготовки кормів, економіки механізованих процесів, структури машинно-тракторного парку, експлуатаційної технологічності тракторів і сільськогосподарських машин.

Згідно з постановою Ради Міністрів УРСР від 17 липня 1964 р. на Інститут було покладено обов'язки головної провідної установи в республіці в галузі механізації та електрифікації сільського господарства; Акимівська, Харківська і Львівська дослідні станції механізації сільського господарства реорганізувалися у відділення Інституту – Південне, Східне та Західне. Прийнято рішення про будівництво нового комплексу Інституту в селищі Глеваха Васильківського району Київської області. Через рік, у 1965 р., організовано четверте відділення Інституту – Поліське, що проіснувало до 1978 р. До 16 січня 1970 р. Інститут перебував у відомстві МСГ УРСР, а далі відповідно до наказу МСГ СРСР від 16 січня 1970 р., прийнятого згідно з постановою РМ СРСР від 12 грудня 1969 р., Інститут перейшов у підпорядкування Південного відділення ВАСГНІЛ.

У 60-х рр. XX ст. Інститут працював, в основному, над такими напрямками: 1) розрахунок комплексів машин та проектування механізованих процесів сільськогосподарського виробництва; 2) розробка теорії механізованих технологічних процесів вирощування сільськогосподарських культур; 3) розроблення наукових основ терасування схилів, протиерозійної обробки ґрунту та внесення добрив; 4) виготовлення і вдосконалення тракторів та сільськогосподарських машин; 5) розробка систем машин для Лісостепової зони УРСР.

У даному дослідженні досить інформативною стала стаття співробітника МСГ УРСР І. Д. Панченка [17], в якій розглядалися основні досягнення УНДІМЕСГу до 1962 р., а також зазначалося, що у зв'язку з державною програмою щодо підвищення продуктивності праці в сільському господарстві основна увага зверталася на подальшу механізацію та електрифікацію, застосування комплексної механізації та використання засобів автоматизації, впровадження системи машин з високими технічно-економічними показниками, що відповідали умовам кожної природної зони. Працівниками УНДІМЕСГу було розроблено технологічний процес та комплекс машин для потокового збирання зернових культур з одночасним подрібненням і скиртуванням соломки. Застосування цього способу надало можливість своєчасно звільнити поле від соломки, повністю зберегти її кормові якості та уникнути втрат при збиранні.

Інститут також запропонував і випробував в господарських умовах ефективну систему прорізування сходів цукрових буряків, за якою 45 см вирізувалося в рядках для проходу гусениць тракторів, 30 – для решти міжрядь і 10 – ширина букетів з трьома рослинами в них. Практично це здійснювалося відповідною розстановкою робочих деталей у культиваторах для прорізування сходів. Застосування цієї схеми гарантувало густоту насадження на час збирання 90-100 тис. рослин на гектар, а також надавало можливість впродовж усього вегетаційного періоду проводити поперечні міжрядні розпушування, що, за дослідженнями УНДІМЕСГ, підвищувало врожай цукрових буряків на 10-80 ц/га. Ця схема

рекомендувалася для зони Лісостепу УРСР на площі в 1,5 млн га.

Інститут розробив технологічний процес сівби овочів (моркви, редиски, редьки, цибулі, столових буряків та ін.) широкорядним способом (смугами в 20 см), а також міжрядний обробіток овочевих культур на заплавних землях з допомогою болотних фрез конструкції УНДІМЕСГ. Застосування цього способу сівби забезпечувало підвищення врожаю овочів не менш як в 2 рази, а використання фрез на міжрядному обробітку вдвічі знижувало затрати праці при догляді.

З метою забезпечення повного приорювання стерньових решток кукурудзи УНДІМЕСГ розробив робочий процес і пристосування до плугів у вигляді сталеного ножа, що прикріплювався до стовпи передплужника. Розроблено також технологічний процес механізованого обробітку ґрунту в садах із застосуванням причіпних та навісних зчіпок конструкції УНДІМЕСГ, що забезпечували обробіток ґрунту в садах не лише в міжряддях, а й під кронами. Застосування цієї технології, як показала виробнича перевірка, зменшувало площу необробленого ґрунту в садах з 47 до 6 % та затрати ручної праці на 50-60 людино-днів на кожному гектарі.

У зв'язку із значним розширенням площ для засіву кукурудзи на зерно наявної кількості кукурудзозбиральних комбайнів не вистачало для своєчасного збирання врожаю, тому використанню зернових комбайнів приділялася особливо велика увага. Робота останніх на збиранні кукурудзи без спеціального переобладнання супроводжувалася великими втратами зерна, а також забиванням і навіть поломками окремих робочих деталей. Щоб уникнути втрат зерна і простоїв агрегату внаслідок порушення технологічного процесу роботи комбайна, його слід було переобладнати шляхом зміни відповідних робочих частин і встановлення режиму їх роботи. Таке переобладнання зернових комбайнів РСМ-8 і СК-3 проводилося на Акимівській дослідній станції механізації сільського господарства спільно із Запорізьким державним спеціальним конструкторським бюро зернозбиральних машин. За матеріалами досліджень процесу збирання кукурудзи зерновими комбайнами була розроблена інструкція, яка видавалася масовим тиражем і розсилалася колгоспам і радгоспам республіки [17].

17-18 грудня 1963 р. відбулася чергова сесія Вченої Ради МСГ УРСР, у якій взяли участь близько 400 вчених – працівників науково-дослідних інститутів, дослідних станцій, сільськогосподарських вузів і представників сільськогосподарського виробництва республіки. Головною метою цієї сесії стала розробка заходів для виконання завдань, поставлених грудневим Пленумом ЦК КПРС [18]. З доповіддю на тему «Про проект плану наукових досліджень у галузі сільського господарства на 1964–1965 рр. і завдання з його виконання в світлі рішень грудневого Пленуму ЦК КПРС» виступив міністр сільського господарства УРСР М. С. Співак.

Директор УНДІМЕСГ, член редколегії фахового журналу «Вісник сільськогосподарської науки», професор В. С. Крамаров як голова секції механізації повідомив учасників сесії про результати роботи стосовно питань механізації і проекту тематики Інституту та його мережі на 1964-1965 рр. [19, 20]. Він ініціював введення у сільськогосподарське виробництво використання технічної документації, відзначивши при цьому, що, у той час, коли ефективно проводилась масово-організаційна

робота для працівників сільського господарства у вигляді закликів, рекомендацій, зовсім відсутньою була документація, що регламентувала б виконання та контроль конкретних робіт. Таке становище призводило до виникнення недоліків (так, наприклад, замість необхідних п'яти культиваций, здійснювалися дві, навіть не на необхідну глибину).

В середині 60-х рр. XX ст. у дослідженнях з механізації найголовнішим завданням також була розробка прогресивних технологічних процесів з вирощування і збирання врожаю сільськогосподарських культур, вирішення питань комплексної механізації робіт на тваринницьких фермах, а також обґрунтування оптимальних параметрів робочих деталей сільськогосподарських машин.

У 1964 р. постало питання про перебазування УНДІМЕСГ з Києва, про що говорилося в листі від 20 лютого 1964 р. секретаря ЦК КП України В. Г. Комяхова, заступника голови РМ УРСР Н. Т. Кальченка та міністра сільського господарства М. С. Співака до секретаря ЦК КП України П. Ю. Шелеста. Проблема полягала у відсутності необхідної земельної площі для проведення виробничих дослідів. Існуюча ділянка в с. Василькові (600 га) була територіально відірваною від Інституту. У свою чергу, це призводило до зниження рівня науково-дослідних робіт, невиконання планів, стримувало розвиток науки з механізації сільського господарства. Тому в 1965 р. планувалося розпочати будівництво комплексу будівель Інституту за межами Києва. Зі сторони МСГ УРСР пролунала пропозиція про перебазування УНДІМЕСГ до с. Глеваха Васильківського р-ну Київської обл. з виділенням 511 га землі за рахунок радгоспу «Глеваський». Будівництво УНДІМЕСГ намічалось провести на одній ділянці з українським філіалом Державного Всесоюзного технологічного інституту експлуатації і ремонту тракторів та сільськогосподарських машин, що будувався в с. Глеваха. Таке рішення надавало можливість спорідненим інститутам проводити спільні роботи з дослідження питань механізації сільського господарства. Радгоспу «Глеваський», в порядку компенсації, намічалось передати 660 га землі, що належали УНДІМЕСГ поблизу с. Васильків.

У 1965 р. в мережі науково-дослідних установ МСГ УРСР намічалось провести деяку реорганізацію, в т. ч. і в галузі механізації та електрифікації, що підтверджується у листі заступника міністра сільського господарства УРСР І. Г. Зоріна до заступника міністра сільського господарства СРСР П. І. Морозова від 16 лютого 1965 р. Так, у зв'язку зі специфічними особливостями у механізації основних сільськогосподарських робіт у Поліссі пропонувалося створити Поліську дослідну станцію механізації сільського господарства, підпорядкувавши її УНДІМЕСГ. З метою проведення наукових робіт з електрифікації сільського господарства в комплексі з питаннями механізації і автоматизації Запорізьку філію Всесоюзного науково-дослідного інституту електрифікації сільського господарства пропонувалося перетворити у філію УНДІМЕСГ [21].

Варто відмітити також міжнародне співробітництво УНДІМЕСГ. Так, наприклад, у 1965 р. закордон відвідали 2 фахівці з Інституту – директор В. С. Крамаров (Італія, Міжнародна сільськогосподарська виставка) та завідувач одного із відділів М. В. Тудель (Угорщина, Нарада щодо кукурудзозбиральних машин) [22].

Зі звіту Всесоюзного науково-дослідного інституту цукрового буряку для Відділу науково-технічного співробітництва з зарубіжними країнами МСГ УРСР про супровід делегації спеціалістів Угорської народної республіки дізнаємося, що 22 жовтня 1968 р. УНДІМЕСГ відвідала делегація угорських спеціалістів [23]. У цьому документі також розкриваються імена співробітників Інституту: вченого секретаря, к.с.-г.н. [А.] І. Чекалова, старшого науково співробітника, к.тех.н. Ю. Ф. Онуфрієнка, головного технолога відділу механізації внесення добрив В. В. Висов[ня]; головного технолога відділу механізації та автоматизації процесів удобрення ґрунту та захисту рослин Ф. П. Смаковського, наукового співробітника відділу механізації та автоматизації процесів удобрення ґрунту та захисту рослин [Н.] К. Линник[а]. Учений секретар Інституту ознайомив гостей з історією створення та діяльністю установи. При цьому угорські спеціалісти відмітили недостатню кількість обслуговуючого персоналу у співвідношенні до науково-технічного.

Гості цікавились станом проблем: механізації підготовки та внесення органічних і мінеральних добрив; змішування мінеральних добрив; механізації робіт при транспортуванні добрив (навантажувальні і розвантажувальні операції; складування; приготування сумішей із заданим співвідношенням елементів живлення – N, P, K).

Співробітники Інституту детально проінформували спеціалістів Угорської народної республіки про стан та перспективи вирішення існуючих проблем. Угорським спеціалістам було представлено для розгляду розроблену в Інституті установку для переміщення, дозування і змішування мінеральних добрив за допомогою пневмотранспорту. Фахівці Інституту провели угорських колег на Виставку досягнень народного господарства УРСР, де показали застосовувану в СРСР техніку для внесення мінеральних і органічних добрив. З питаннями виробництва мінеральних добрив в УРСР гості детально познайомилися в павільйоні «Хімія» ВДНГ УРСР.

Окрім того, у 1966-1968 рр. Інститут відвідали спеціалісти з Польщі, ФРН, Швеції, Югославії, США, НДР, Куби, Великобританії, Румунії, Болгарії та інших країн [23, арк. 45-47].

Згідно з постановою ЦК КП України та РМ УРСР № 640 від 20 грудня 1968 р. про заходи щодо подальшого вдосконалення дослідних робіт у галузі сільського господарства УНДІМЕСГ був внесений до переліку головних науково-дослідних інститутів, відповідальних за вирішення основних проблем і науково-технічний прогрес та технічно-економічний рівень виробництва в галузях сільського, водного і лісового господарства УРСР. На Інститут покладалось вирішення таких завдань: 1) розробка наукових основ комплексної механізації сільськогосподарського виробництва та науково-методичне керівництво відділами механізації галузевих інститутів і дослідних станцій; 2) розробка прогресивних, економічно обґрунтованих технологічних процесів механізованого виробництва сільськогосподарських продуктів: визначення систем машин, які б відповідали вимогам інтенсивного землеробства і тваринництва стосовно до зон республіки; універсалізації сільськогосподарської техніки та обґрунтування раціональних робочих органів машин; 3) науково-технічний прогрес і техніко-економічний рівень у галузі механізації і електрифікації сільськогосподарського виробництва [16, арк. 59-64].

В архівних матеріалах знайдено проект постанови ЦК КП України та РМ УРСР № 223 від 2 квітня 1969 р. про створення при Інституті експериментальної бази з механізації виробничих процесів у тваринництві. Мотивацією стало важливе значення впровадження найбільш досконалої технології, комплексної механізації і організації виробничих процесів на тваринницьких фермах колгоспів і радгоспів. Пропозиція щодо створення експериментальної бази надійшла від МСГ УРСР та Київського обкому КП України. У дослідне господарство з механізації виробничих процесів у тваринництві планувалося перетворити колгосп імені ХХІ з'їзду КПРС Васильківського району Київської області.

При цьому на МСГ УРСР покладалося виконання певних зобов'язань: 1) забезпечити до 1973 р. будівництво в дослідному господарстві з тваринництва УНДІМЕСГу молочної ферми на 800-1000 корів і свиноферми на 400 свиноматок з повним оборотом стада, з комплексною механізацією і автоматизацією всіх виробничих процесів на цих фермах, виділивши для цього необхідні капіталовкладення; 2) надавати УНДІМЕСГу кошти на розробку і виготовлення дослідних машин та обладнання для новозбудованих ферм, будівництва житла для робітників і службовців дослідного господарства і для працівників, які виконуватимуть роботи з наукової тематики і підготовки та перепідготовки спеціалістів сільського господарства, на проведення робіт з докорінного поліпшення земель у дослідному господарстві; 3) забезпечити розробку проектно-кошторисної документації на будівництво зазначених тваринницьких ферм з тим, щоб розпочати спорудження їх з початку 1970 р., а також розробку технології виробничих процесів на цих фермах; 4) укомплектувати дослідне господарство з тваринництва УНДІМЕСГу перспективною сільськогосподарською технікою відповідно до систем машин на 1975-1980 рр. [24].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, в даній праці зроблено спробу детально висвітлити розвиток галузі механізації та електрифікації сільського господарства і її наукового забезпечення в УРСР у 60-х рр. ХХ ст. У подальшому планується вивчення персонального наповнення та особистого вкладу вчених-механізаторів у вищезгаданий період.

Джерела та література

1. Развитие механизации и электрификации сельского хозяйства Украинской ССР / П. М. Василенко, Н. П. Барабан, И. А. Коваль и др.; ред. кол.: Василенко П. М., Панченко П. П. (отв. ред.), Д. Г. Войтюк и др. – К.: Наук. думка, 1988. – 472 с.

2. Примак О. І. Історія становлення та розвитку наукових основ автоматизації технологічних процесів у птахівництві: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / О. І. Примак; Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2007. – 22 с.

3. Сукманюк О. М. Еволюція наукових поглядів на відновлення деталей сільськогосподарських машин зварюванням і наплавленням: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / О. М. Сукманюк; Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2010. – 20 с.

4. Шейко Н. В. Історія наукової думки з механізації подрібнення кормів у тваринництві:

автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Н. В. Шейко; Держ. наук. с.-г. б-ка НААН. – К., 2010. – 20 с.

5. Деркач О. П. Діяльність академіка П. М. Василенка в контексті розвитку землеробської механіки в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2006. – 22 с.

6. Таргоня Н. С. Внесок академіка Л. В. Погорілого (1934-2003) в розвиток випробувань сільськогосподарської техніки в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Держ. наук. с.-г. б-ка УААН. – К., 2009. – 22 с.

7. Колодка І. Л. Діяльність В. С. Крамарова (1906-1986) в контексті розвитку сільськогосподарського машинознавства України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. с.-г. наук: спец. 06.04.01 «Історія с.-г. науки» / І. Л. Колодка; Держ. наук. с.-г. б-ка НААН. – К., 2012. – 19 с.

8. Бей Р. В. Відділення механізації і електрифікації сільського господарства Української академії сільськогосподарських наук: програма діяльності і здобутки (1956-1962) / Р. В. Бей // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО Укр. акад. наук. – К., 2015. – Вип. 96 (№ 5). – С. 117-120.

9. Бей Р. В. Відділ механізації Науково-дослідного інституту тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР / Р. В. Бей // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО Укр. акад. наук. – К., 2015. – Вип. 97 (№ 6). – С. 56-58.

10. Бей Р. В. Еволюція технології виробництва молока як визначальний чинник розвитку молочного скотарства в другій половині ХХ ст. / Р. В. Бей // Вісн. аграр. історії: наук. ж-л / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, НУБіП, ННСГБ. – К., 2015. – Вип. 10. – С. 244-247.

11. Бей Р. В. Діяльність і здобутки відділення механізації і електрифікації сільського господарства Південного відділення ВАСГНІЛ (1969-1989) / Р. В. Бей // Переяславський літопис: зб. наук. пр. / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2015. – Вип. 7. – С. 174-177.

12. Бей Р. В. Лабораторія машинобудування і проблем сільськогосподарської механіки АН УРСР (1945-1956) / Р. В. Бей // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ВГО УАН. – К., 2015. – Вип. 98 (№ 7). – С. 71-73.

13. Науково-організаційні засади розвитку аграрної науки та її управління в УРСР (1962-1969 рр.): зб. док. і матеріалів / НААН, ННСГБ, ЦДАВО України, ЦДАГО України; уклад.: В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер [та ін.]; за заг. ред. В. Ф. Петриченка; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 1464 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 72).

14. Вісник сільськогосподарської науки. – 1964. – № 3. – С. 3-16.

15. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 27, оп. 20, спр. 50, арк. 14-324.

16. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 13, спр. 2822, арк. 66-70.

17. Панченко І. Д. Ширше впроваджувати результати наукових досягнень у галуз механізації

сільськогосподарського виробництва / І. Д. Панченко // Вісн. с.-г. науки. – 1962. – № 4. – С. 25-28.

18. Про план сільськогосподарської науки Радянської України // Вісн. с.-г. науки. – 1964. – № 2. – С. 3-14.

19. Новий склад редакційної колегії журналу «Вісник сільськогосподарської науки» // Вісн. с.-г. науки. – 1962. – № 8. – С. 106-107.

20. Зозуля І. А. Республіканська нарада з питань поліпшення діяльності обласних державних сільськогосподарських дослідних станцій / І. А. Зозуля, Й. Є. Мандель / Вісн. с.-г. науки. – 1968. – № 5. – С. 118-120.

21. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 126, арк. 1-3.

22. Центральний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 31, спр. 3075, арк. 83-98.

23. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 22, спр. 1585, арк. 111-114.

24. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 13, спр. 3584, арк. 108-109.

Білоцерківська Алла Сергіївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН